

1. TÜRKİYE DİNLER TARİHİ KONGRESİ

BİLDİRİ KİTABI

YAHUDİLİK, HİRİSTİYANLIK VE İSLAM

Editör: Prof. Dr. Durmuş ARIK

C İ L T - 1

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı

Türkiye Dinler Tarihi Derneği'nin 30. Yılı

I. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı
(Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam)
I. Cilt

ISBN: 978-605-136-761-3

1. Baskı: Aralık 2023

© Ankara Üniversitesi Yayınevi - 2023

Yayın Editörü

: Prof. Dr. Durmuş Arık

Baskı

: Ankara Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi

Basımevi Müdürlüğü

Emniyet Mahallesi, İncitaş Sokak, No: 10

Beşevler/ANKARA

Telefon: 0(312) 222 28 40 | Sertifika No: 52579

Ankara Üniversitesi Yayınevi

Ankara Üniversitesi Tandoğan Merkez Kampüsü,
06100, Beşevler, Yenimahalle / ANKARA

Telefon: 0(312) 215 55 62 Sertifika No: 74300

Erasmus ve Luther Arasındaki Özgür İrade Tartışmaları

Huriye ABAYDIN*

Giriş

Reform asrı diye adlandırılan XVI. asrın en önemli figürlerinden Erasmus ve Luther, bilhassa Batı tarihinde yaptıkları çalışmaları ve sergiledikleri tutum ve davranışlarıyla bu asra damga vuran isimlerdir. Luther'in Katolik Kilisesi eleştirileri ve reform hareketini başlatması ses getiren olaylar arasındadır. Bu hususta dile getirdiği iddialardan en dikkati çekenlerden biri, insanların özgür iradeye sahip olmadığı, dolayısıyla hayatta yaşadıkları olaylarda herhangi bir tercihte bulunmadıkları, aksine bunun zorunluluktan kaynaklandığıdır. Erasmus ise bu iddiaya karşı çıkmakta ve kutsal metinlerde bunun aksine birçok kanıt bulunduğunu öne sürmektedir. Bu yazıda XVI. asrın atmosferinde Luther ve Erasmus arasında gerçekleşen bu tartışmaların içeriğini irdelemeye, her iki tarafın kutsal metinlerden gösterdikleri kaynakları değerlendirip bilhassa Hıristiyanlık merkezli bakıldığında bu iddiaların tutarlılığını ve geçerliliğini tespit etmeye gayret edeceğiz. Bu çerçevede Batı tarihinde önemli bir dönem kabul edilen reform çağında Hıristiyan zihinleri meşgul eden mühim konulardan birine ışık tutmaya çalışacağız.

Erasmus ve Luther için Yol Ayrımı

Erasmus ve Luther aynı dönemde yaşamalarına ve uzun süre mektuplaşmalarına rağmen hayatları boyunca hiç yüz yüze gelmemişlerdir. Başlangıçta aralarında fikir bazında uyum içerisinde bir ilişki var gibi gözükmemektedir. Zira Erasmus, kilise eleştirilerine Luther'den çok daha önce başlamıştır. Tıpkı Luther gibi ona göre de kilise yozlaşma içerisinde ve skolastik teolojinin büyük kısmını birçok bakımdan gereksiz ayrıntılar üzerinde tartışan rahipler topluluğunun metinleri oluşturmaktadır. Bu konuda 1511'de yazdığı kurgusal eseri *Deliliğe Övgü*'de¹ deliliğin dilinden kilisenin hiyerarşik sisteminde

* İstanbul Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

1 Erasmus, *Deliliğe Övgü*, çev. Çiğdem Dürüşken, (İstanbul: Alfa Yay, 2017), 184-217.

yer alan papa dâhil her kademedeki yetkilileri eleştirir. Bu zihniyete sahip Erasmus, Luther'in fikirlerinden haberdar olduğunda kilise üzerine serdettiği eleştirilerini haklı bulur ve başlarda ona destek bile verir. Fakat zamanla, bilhassa papalık tarafından aforoz edildikten sonra Luther'in gittikçe sivrilen dili ve saldırgan tavrı, her ne kadar eleştirilerde bulunsa da hayatı boyunca barış yanlılığını her daim korumuş Erasmus için ürkütücü hâle gelir. Bunun yanı sıra Luther'in davranışları konusunda Erasmus'un eleştirilerinden güç aldığı iddia edenlerin de ortaya çıkmasıyla Erasmus, yavaş yavaş fevri söylemlere sahip reformcudan kendini uzaklaştırır.

Aralarındaki değişken ilişkiye işaret eden en önemli kaynaklar, birbirlerine yazdıkları mektuplardır. Bu mektuplara bakıldığında ilk başlarda Luther'i saygı ve hürmetle selâmlayan Erasmus'un daha sonrakilerde kullandığı dilden Luther'e karşı değişen tavrı açıkça görülebilir. Bu bağlamda Luther, Erasmus'a 1519'un Mart ayında bir mektup yazar ve "Erasmus'um" diye başladığı mektubunda kendisini Mesih'te kardeş olarak kabul etmesini ister ve ona ne kadar bağlı olduğunu ifade etmekle birlikte onu çok sevdiğini de ekler.² Erasmus bu isteğe icabet ederek 1519 Mayıs'ında yazdığı cevabına "Mesih'te kardeşim" diyerek başlar ve Luther'in mektubunun kendisini ne kadar memnun ettiğini söyleyerek devam eder. İfadelerden anlaşılacağı kadarıyla Erasmus, Luther'e genel olarak katıldığını ima eder ama bununla birlikte bilhassa kilise yetkililerinin kendisini Luther'e ilham veren kişi şeklinde görmelerinden pek hoşnut da değildir. Luther'in başlattığı bu yeni hareketin bayraktarı olarak anılsa da bu tamamen temelsiz bir iddiadır. Zira o henüz Luther'in kitaplarını dahi okumamıştır ve bu sebeple onaylayıp onaylamadığına dair herhangi bir fikir belirtecek durumda değildir. Bununla birlikte Luther'e ait Mezmur yorumlarına göz atmış ve onun bakış açısını beğenmiştir.³ Buna rağmen Erasmus'un Luther'in durumuyla ilgili hissettiği tedirginlik mektubundaki ifadelerine yansımaktadır.

Aralarındaki nihai ayrıma yol açan mektuptan bahsetmeden evvel belirtmek gerekir ki Luther 1524'te yazdığı mektubunda kendisinden taraf olamayacağını anladığı Erasmus'tan en azından onun aleyhinde herhangi bir şey yazmamasını talep eder. Fakat bu mektubu da kendine has üslubuyla uyarı formunda ve müstehzi ifadelerle kaleme alır. Tanrı'dan Erasmus için şöhretine uygun bir fitrat nasip etmesini diler, zira onu pasif bulmaktadır. Eğer bunu yapamıyorsa da en azından "yaşadıkları trajedinin bir izleyicisi" olarak kalmasını, düşmanları teselli edecek ve onların safına katılacak ifadeler

2 Martin Luther, "Letters I", *Luther's Works*, ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, (Philadelphia: Fortress Press, 1999), 48/117-118.

3 Desiderius Erasmus, *The Correspondence of Erasmus, Letters 842 to 992, Translated*, by R.A.B. Mynors and D.F.S. Thomson, Annotated by Peter G. Bietenholz, (University of Toronto Press, 1982), 6/391-393.

kullanmamasını, hepsinden önemlisi Luther'in aleyhinde metinler kaleme almamasını ister. Bunun karşılığında kendisi de Erasmus'un aleyhinde bir şey yazmayacaktır.⁴

Bu mektuptan birkaç ay sonra Erasmus'un Luther'e karşı eleştirilerini yönelttiği Diatribe'sini yayınlaması Luther'in de ona sert bir dille karşılık vermesine sebep olmuştur. Aralarında geçen özgür irade tartışmalarından sonra Erasmus'un 1526 tarihli mektubuyla Luther'le bağları tamamen kopardığı görülmektedir. Kaynaklarda bu dönemde Luther tarafından yazılmış ama kayıp kabul edilen bir mektuba cevaben Erasmus'un bu mektubu kaleme aldığı ifade edilmektedir. Luther'e verdiği cevapta mektubunun kendisine geç ulaştığını ama daha erken ulaşırsa bile onun için hiçbir şey ifade etmeyeceğini belirterek başlar. Zira mantıklı bir üslupla ve delillerle ele aldığı metnine karşılık kendisine hakaretlerle dolu mektubundan dolayı çok öfkeli. Çünkü Luther özgür irade üzerine yazdığı ifadelerinden dolayı Erasmus'u bir tanrıtanımaç, bir Epikürosçu⁵ olarak suçlamıştır. Erasmus, bu hakaretleri dikkate almadığını zira kendisinin Tanrı ve Kutsal Metinlerle ilgili görüşlerinin gerçek Hıristiyanlığa uygun olduğunu iddia eder. Ayrıca kendisi, yazdığı eserinde çok objektif davrandığı hâlde Luther'in cevaben kaleme aldığı metninde saldırgan bir tutum sergilediğini söyler. Bunun yanısıra Luther'i kibirli, küstah kişiliğiyle tüm dünyayı sarsan ölümcül bir fitneye sebep olmakla ve bu kargaşanın sona ermesini istememekle suçlar.⁶ Mektubun içeriğinden de anlaşılacağı üzere Erasmus artık Luther'e karşı olan tavrını kesin bir şekilde belirtmektedir.

Özgür İrade Tartışmaları

Aralarındaki çalkantılı ilişkiye rağmen esasen Erasmus'un Luther hakkında yazması kendi isteğiyle olmamıştır. Özellikle Fransisken rahipler tarafından Erasmus'un yumurtladığı yumurtadan Luther'in çıktığıyla ilgili iddialar,⁷ onun hakkındaki söylentilerin Roma'ya ulaşmasını hızlandırmıştır.

4 Martin Luther, "Letters II", *Luther's Works*, ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, (Philadelphia: Fortress Press, 1999), 49/78-81.

5 Epiküros MÖ. 341-270 yılları arasında yaşamış atomcu filozoflardandır. Luther'in in-sanda irade ve seçme özgürlüğü olduğunu iddia eden bu filozofa Erasmus'u benzetmesi bu görüşünden dolayıdır. Bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 305.

6 Desiderius Erasmus, *The Correspondence of Erasmus, Letters 1658 to 1801*, çev. Alexander Dalzell, Annotated by Charles G. Nauert jr, (University of Toronto Press, 2003), 12/135-138.

7 Desiderius Erasmus, *The Correspondence of Erasmus, Letters 1356 to 1534*, çev. R.A.B. Mynors and Alexander Dalzell, Annotated by James M. Estes, (University of Toronto Press, 1992), 10/464.

1522'de Papa Adrian tarafından doğrudan kendisine bir mektup yazılır. Papa mektupta, hakkındaki söylentilerin kulağına geldiğini ama kendisinin buna inanmadığını, zira bu iftiraların onu karalamak isteyenler tarafından ortaya atıldığını düşündüğünü söyler. Bununla birlikte kendisini böyle iddialardan aklamak için Luther'e karşı yazarak Tanrı'nın davasına yardım edebileceğini de ekler. Bu konuda Erasmus'u kaleminin iyi ve belagat konusunda yetkin olması hasebiyle över ve ona lütfedilen yeteneğini Tanrı yolunda kullanması için tavsiyede bulunur. Luther'in yoldan çıkmasına sebep olduğu insanlar üzerinde etki sağlayabileceği, belki onları gittikleri yanlış yoldan döndürebileceği, bunu yapamasa bile en azından kafası karışık olanların toparlanmasına yardımcı olabileceği yönünde sözlerle onu ikna etmeye çalışır.⁸ Erasmus en yetkili makamdan gelen bu daveti reddetmez ama hemen icabet de etmez ve yaklaşık iki yıl boyunca çeşitli sebeplerle erteler. Fakat bu davetlerin ardı arkası kesilmeyince bu husustaki baskılara direnci kırılarak Luther'i eleştiren bir metin kaleme almak zorunda kalır. Eleştirilerini, Luther'in görüşleri arasında en iddialı kabul ettiği özgür iradenin olmadığı, her şeyin bir zorunluluktan yaşandığı, dolayısıyla Tanrı'nın insanları Katolik Kilisesi'nin iddia ettiği gibi yaptıkları iyi işlerle değil sadece imanla aklananların kurtarılacağı inancı üzerinden gerçekleştirir.

Luther, Papa tarafından 1520'de yayınlanan "Exsurge Domine" belgesiyle kırk bir düşüncesinden dolayı sapkın ilan edildikten sonra 1521'de bu iddialara karşı düşüncelerini savunduğu bir metin yazar. Bu metnin otuz altıncı maddesi irade özgürlüğünün bulunmadığı üzerinedir. Kısaca özetlendiğinde Luther bu maddede Âdem'in düşüşünden veya asli günahtan beri özgür iradenin sadece ismen var olduğunu, bu iradeyle ancak günah işlendiğini söylemekte ve iddiasını desteklemek için Kutsal Kitap kaynaklı referanslar vermektedir.⁹ Erasmus, bu maddenin eleştirisi doğrultusunda 1524 yılının Eylül ayında *Diatribes seu collatio de libero arbitrio/Özgür İrade Hakkında Bir Tartışma* adlı eserini kaleme alır. Eserin yayınlanmasından sonra dönemin papası, imparator ve hatta İngiltere Kralı VIII. Henry tarafından tebrik edilir. Bu eserden bir seneden az bir süre sonra Luther, yaşadığı dönemdeki köylü isyanları ve diğer sorunlara rağmen bu metnin yaklaşık dört kat uzunluğunda *De servo arbitrio/Köle İrade Üzerine* adlı metinle karşılık verir. Daha sonra Erasmus da cevap mahiyetinde iki cilt hâlinde bir metin kaleme alacaktır. Bu noktada öncelikle Erasmus'un, Luther'in iddialarına karşılık özgür iradenin varlığı konusundaki delillerini ele alacağız, daha sonra Luther'in bu delilleri çürütmek için nasıl cevap verdiğine değineceğiz.

8 Desiderius Erasmus, *The Correspondence of Erasmus, Letters 1252 to 1355*, çev. R.A.B. Mynors, Annotated by Peter G. Bietenholz, (University of Toronto Press, 1989), 9/203-209.

9 Martin Luther, "Career of the Reformer II" *Luther's Works*, ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, (Philadelphia: Fortress Press, 1999), 48/92-94.

Erasmus'un Özgür İrade Konusunda Luther'e Yönelttiği Eleştirileri

Erasmus, metninin daha ilk girişinde Kutsal Kitap'ta özgür irade konusunun karmaşıklığına değinir. Fakat buna rağmen Luther'in iddialarındaki tutarsızlıkları Kutsal Kitap'tan kaynak göstererek açıklamaya çalışır.¹⁰ Yazısının başlangıcında, bazı kimselerin kendi görüşlerine hizmet etsin diye Kutsal Kitap'taki her şeyin anlamını bozduklarını ve bununla kendi fikirlerini desteklemeye çalıştıklarını söyler. Bu sözüne de Petrus'un mektubundan delil gösterir: "Pavlus bütün mektuplarında bu konulardan böyle söz eder. Mektuplarında güç anlaşılan bazı yerler var ki, bilgisiz ve kararsız kişiler, öbür Kutsal Yazılar'ı olduğu gibi bunları da çarpıtarak kendi yıkımlarını hazırlıyorlar." (2Pet, 3:16).¹¹ Metnin başında dile getirdiği bir diğer husus, insan iradesinin az da olsa bir özgürlüğe sahip olduğudur. Fakat bununla Tanrı'nın iradeyi tamamen insanın uhdesine verdiğini iddia etmemektedir. Tüm mütevazılığıyla, yargılamak değil analiz etmek istediğini, daha doğru ve güvenilir bilgi sunan herkesten de öğrenmeye açık olduğunu ifade eder. Vurguladığı bir diğer hususta Rabbin işlerine insanların akıl sır erdiremeyeceği ve bunun insan zihninin ötesinde bir durum olduğu gerçeğidir.¹² Bu konuda da yine Kutsal Kitap'tan Romalılara Mektup'tan ve Yeşaya kitabından örnekler getirir. Aynı zamanda bilinemeyecek konulara tapmanın onları araştırmaktan daha kutsal olduğu meselesine de değinir.¹³ Bu konuda Kutsal Üçlü ile ilgili tartışmaları örnek verir ve bu tartışmalardan şiddetli ihtilaflar dışında hiçbir şeyin ortaya çıkmadığını vurgular. Bu iddia Hıristiyanlık gibi dogmatik birçok konuyu içeren bir din için önemlidir. Zira din başlığı altına dâhil edilen birçok konu sırf bu anlaşılama, mantığa oturtulamama durumlarından dolayı "dogma" diye adlandırılır ve bu konular tartışılmaz bir şekilde kabul edilmek zorunda kalır.

İnsanın yaptığı her şeyin özgür iradeyle değil zorunluluktan ileri geldiği iddiasını John Wycliffe'in de söylediğini ve Luther'in de bu iddiayı devam ettirdiğini ifade eden Erasmus, bu söylem kabul edilse bunun kimin için faydası olabileceğini sorar. Böyle bir düşünce insanları ancak tanrısızlığa sevkedecektir ve bu sayede hiçbir insan kötü davranışlarını düzeltmeye çalışmayacaktır. Bu şartlarda Tanrı, insanları kendi kararından dolayı cehennem

10 Metnine daha başlarken Erasmus'un insanları uyarması dikkat çekicidir. "Kimse savaşımlarımızı yanlış yorumlamasın. Biz birbirimize karşı kıskırtılan iki gladyatör değiliz. Ben sadece Luther'in öğretilerinden birine karşı çıkmak istiyorum. Bunu yaparken de kutsal metinden pasajlarla gerçekleri ortaya koymaya çalışacağım." Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, çev. ve ed. Ernst F. Winter, (New York: Continuum, 2002), 6.

11 Metinde geçen Kutsal Kitap çevirileri için bkz. *Kutsal Kitap: (Tevrat, Zebur, İncil) Yeni Çeviri*. Kore: Kitab-ı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, 2014.

12 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 7-8.

13 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 10.

ateşle korkutmuş olacak ve böyle bir Tanrı'yı tüm kalbiyle sevecek kişi de bulunmayacaktır. Erasmus'a göre insanlar evrensel olarak cahil ve dünyaya meyyaldir. Kötülüğe ve imansızlığa yatkındır. Tüm bu sebeplerle böyle bir iddia ortaya atıp ateşe benzin dökmenin hiçbir anlamı yoktur.¹⁴ Mantıki açıdan yaklaşıldığında Erasmus'un düşüncelerinde haklılık payı bulunmaktadır. Bu iddialar doğru kabul edildiğinde dünyada iyiliğe yol açmayacak bu bilginin öğrenilmesinde bir fayda gözükmemektedir.

Öncelikle apostolik dönemden bu yana Maniheiztler ve John Wycliffe dışında hiç kimsenin iradenin özgürlüğünü tamamen reddetmediğini belirtir.¹⁵ Dolayısıyla insanların bu konuda tarih boyunca az da olsa özgür iradenin varlığı meselesine bir pay verdiğini söyler. Kutsal Kitap örneklerine geçmeden önce bu metinde Luther'in söylevini hedef aldığını gösteren imalı ifadeleri dikkat çekicidir: "Şahsen tanımadığım ama yazıları bende karmaşık etkiler bırakan Luther'i suçlamak istemiyorum."¹⁶ diye başladığı cümlesinin devamında Luther'in iddialarını çürüttüğü görülmektedir.

Erasmus, irade özgürlüğünden, insanı sonsuz kurtuluşa götüren süreçte bu yola başvurabilme veya ondan yüz çevirebilme özgürlüğünü anladığından bahseder.¹⁷ Yani insan bilinçli olarak karar alabilen, kendisini kurtuluşa ulaştıracak yolda bile-isteye bunun için çabalayan veya yine bile-isteye isyan eden sorumlu bir varlık olarak tanımlanır. Açıklamasından sonra kutsal metin kaynaklı örneklerine geçer. Bu örneklerde öncelikle kendi görüşünü destekleyenleri ele alır ve daha sonra kendi iddiasına karşıt gibi görünenleri de yorumlar. Yorumları oldukça fazla yer kaplamakla birlikte burada bir kısmına değinerek geçeceğiz.

Öncelikle Eski Ahit kaynaklı olanlardan başlar. Burada ilk seçtiği pasaj Sirak Kitabı'ndandır:

"Tanrı başlangıçta insanı yarattı, ardından karar vermesi için insanı özgür kıldı. İstersen buyruklara uyersin, İnanlılardan olmaya gücün yeter. Tanrı ateşi ve suyu senin önüne koymuştur, Yeğ tuttuğuna elini uzatabilirsin. Yaşam ve ölüm insanın önündedir, insan hangisini yeğlerse o kendisine verilecektir. Çünkü Tanrı'nın bilgeliği engindir, Tanrı'nın gücü her şeye yeter ve O, her şeyi görür." Sirak, 15:14-18.

Sirak Kitabı, o zamanlarda kesin ayırım henüz yapılmamışsa da Protestanların daha sonradan kanonik kitaplar arasına dahil etmediği bir metindir. Buna Erasmus da işaret eder ve bunun İbranilerin kanonu içine dâhil edilme-

14 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 12.

15 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 14.

16 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 18.

17 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 20.

diğini söyler.¹⁸ Protestanlar daha sonra Yahudilerin kabul ettiği kutsal kitap kanonunu tercih edecekleri için bu ifadenin onlar için herhangi bir anlamı olmayacağı muhtemeldir. Ancak Erasmus'a göre Kitab-ı Mukaddes'in "Yaratılış" bahsinde anlatılan Âdem ve Havva hikayesi de irade kullanımına işaret eden bir diğer pasajdır. Zira burada Havva'nın teşvikiyle yasak ağaçtan yiyen Âdem kendi iradesini kullanmış ve bunun sonucunda Tanrı tarafından cezalandırılmıştır. Fakat Luther'in iddiası, insanın günahla kirlendikten ve Tanrı'ya asi geldikten sonra onun iradesinin yok olduğudur. Dolayısıyla bu pasaj onun için herhangi bir delil teşkil etmez. Ama Erasmus bu görüşü kabul etmez ve her ne kadar asli günahla birlikte insanın iradesi zayıflasa da tamamen yok olmamaktadır. İrade olmazsa insana günah atfedilemez. Çünkü ona göre gönüllü bir şekilde olmadığı sürece yapılan kötülükler günah sayılmaz.¹⁹ Bu durumda insanın günahından dolayı cezalandırılması için bilinçli ve gönüllü bir şekilde günahı tercih etmiş olması gereklidir. Zorunluluktan dolayı başına gelen durumlarda sorumluluk sahibi olması mümkün değildir. Böyle bir durum Tanrı'nın adalet vasfına da halel getirecektir.

Luther'in iddiasına karşı çıkmakla birlikte Erasmus, tamamen insanın kendi bilinciyle hareket ettiğini söyleyen Pelagius merkezli görüşü de kabul etmemektedir. Pelagius, insanın Tanrı'nın lütfunun gerekliliğine ihtiyaç duyulmaksızın kendi bilinciyle sonsuz kurtuluşa ulaşabileceğini savunur. Erasmus bu görüşü de eleştirmekte, lütfu ihtiyaç duyulduğunun ısrarla altını çizmektedir. Fakat iyiliğe veya kötülüğe yazılma konusunda insanın yapacağı hiçbir şey olmadığı, bunun Tanrı tarafından belirlendiği, dolayısıyla yaptıklarının bu sonucu etkileme noktasında hiçbir fayda vermeyeceği şeklindeki Luther kaynaklı görüşü de onaylamamaktadır. Zira Luther hür irade diye bir şeyin olamayacağını, Âdem ve diğer insanların lütuftan önce ve sonra hiçbir şey yapamayacağını iddia etmektedir. Bu sebeple insanlarda iyiliğe de kötülüğe de sebep olan Tanrı'dır ve olagelen her şey zorunluktandır.²⁰

Erasmus, Luther'in bu iddialarına karşılık insanın özgür iradeye sahip olduğuna işaret eden Eski Ahit'ten birçok farklı örneği daha sıralamaktadır. Her ne kadar detaylı bir şekilde de yazsa kendinin de işaret ettiği gibi örneklerin çok fazla olması hasebiyle bunları özetlemeye çalışır. Yaratılıştan başlamak üzere birçok yerde insanın seçme hakkı olduğunu gösteren pasajlar bulunmaktadır. Örneğin Tesniye 30: 15-19'da "Bugün önünüze yaşamla iyiliği, ölümle kötülüğü koyuyorum... yaşamı seçin ki siz de çocuklarınız da yaşayasınız". Bu ve buna benzer örneklerle insana tercih hakkı verildiği kutsal metinlerde defaatle vurgulanmaktadır. Eğer insana böyle bir hak verilmemiş-

18 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 21.

19 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 26.

20 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 30-31.

se “seçin” ifadesinin hiçbir manası kalmaz. Her şey Tanrı’nın iradesindeyse, insan sadece zorunlu olarak bunlara uymakla ve dolayısıyla Tanrı’nın elinde bir çeşit alet gibi onun kendisi için emrettiklerini uygulamakla yükümlüyse o zaman bu durumda insanın suçu nedir?²¹ Erasmus’un bu haklı soruları ve Eski Ahit’ten gösterdiği kaynakları önemli argümanlardır. Fakat Hıristiyanlık her ne kadar Eski Ahit’i de dini metin kabul edip ayinlerde ve vaazlarda kullansa da asıl kitabı Yeni Ahit olduğundan, bu örnekleri özetledikten sonra konuyla ilgili Yeni Ahit’teki örnek metinlere geçer.

Yeni Ahit’te de İnciller başta olmak üzere konuyu destekleyen birçok paragraf ve bu bağlamda verilen tavsiyeler başta olmak üzere, iyiliğe çağıran birçok ifade bulunmaktadır. Erasmus, “Eğer insan yaptıklarından sorumlu değilse ve yaptığı her şeye zorunlu bir şekilde maruz kalıyorsa o zaman bu tavsiyelerin ne anlamı vardır?” diye sorar. Burada sıralanan pasajlar arasında en dikkat çekici örnek Mesih’in çarımıhta dua etmesi ve “Baba onları affet, çünkü onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar.” (Luk. 23:24) sözüdür. İnsanın bir iradesi olmasa Mesih niye onlar için af dileme ihtiyacı hissetsin?²² Ne yaptılarsa zaten zorunluluktan yaptıkları için niye fiillerinin hesabını vermek zorunda kalsınlar?

Erasmus, aynı doğrultuda İnciller’den sonra Pavlus’un mektuplarından da örnekler getirerek bu iddialarını desteklemeye devam eder. Romalılara Mektup’tan verdiği bir örnekte “Tanrı’nın sınırsız iyiliğini, hoşgörüsünü, sabrını hor mu görüyorsun? O’nun iyiliğinin seni tövbeye yönelttiğini bilmiyor musun?” (Rom. 2:4) yazdığını, eğer insan hayatındaki fiilleri zorunluluktan yapmış olsa neye dayanarak yaptıklarından sorgulanacağını sorar.²³ Bu örneğin yanısıra yine Pavlus’un diğer mektuplarında benzer ifadeleri özetleyip sıralar ve bu ifadelere dayanarak Luther’in iddiasının tutarlı bir tarafı olamayacağını iddia eder.

Pavlus’un mektuplarından sonra diğer havari mektuplarında konuyla ilgili kısımlara değinir ve Yakup’un mektubundan örnek olarak “Ayartılan kişi, ‘Tanrı beni ayartıyor’ demesin. Çünkü Tanrı kötülükle ayartılamadığı gibi kendisi de kimseyi ayartmaz. Herkes kendi arzularıyla sürüklenip aldandarak ayartılır. Sonra arzu gebe kalır ve günah doğurur. Günah olgunlaşınca da ölüm getirir.” pasajını gösterir.²⁴ Burada şunu belirtmek gerekir ki daha önce de kısaca değinildiği gibi Luther ve sonrasında ortaya çıkan Protestanlığın kanonik kabul ettikleri kitap listesi farklıdır. Esasen bu farklılık Eski Ahit kanonuyla ilgili bir durumdur, Yeni Ahit’i Katolikler gibi onlar da aynı içerik

21 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 34.

22 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 40.

23 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 40.

24 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 42.

ve sıralamayla kabul ederler. Fakat Luther'in bilhassa Kutsal Kitap çevirisi yaparken serdettiği bazı ifadeleri vardır ki bu sözler onun Yeni Ahit'teki bazı kitapların içeriğiyle ilgili fikrini ortaya koyar. Bunların arasında en sorunlu bulunduğu Yakup'un mektubudur. Ona göre bu mektup diğerlerine kıyasla "samanın bir mektuptur", zira Hıristiyanlara müjdenin doğasıyla ilgili hiçbir şey bildirmemektedir.²⁵ Muhtemelen Erasmus'un bu mektuptan gösterdiği kaynağı Luther pek dikkate almayacaktır.

Erasmus Tanrı'yı marangoza, insanları da marangozun baltasına benzeterek "Eğer hepimiz marangozun elindeki baltaysak o zaman Kutsal Kitap'ta bu kadar çok itaat vurgusu niçin var?"²⁶ diye sorar ve herhangi bir spekülasyon ithamından kaçınmak için Luther'in yazdığı metinden kaynak gösterir. Luther'in bu görüşünü, Constance Konsili'nde kınanan Wycliffe'in görüşlerine dayandırdığını söyler. Luther, Wycliffe'in "Her şey zorunluluktan olur." demesi üzerine konsilde kınanmasını yanlış bulur, hatta bunun Constance Konsili'ndekilerin bir komplosu olduğunu düşünür. Bu tartışmada söylenen özgür seçim olsa bile insanın bununla iyi bir şey yapamayacağı ve zorunlu olarak günahın kölesi olduğu düşüncesine katılmaktadır.²⁷ Erasmus ise Luther'in bu düşüncesine elbette katılmaz. Fakat bu ifadelerin yanısıra özgür iradenin olmadığı konusunda Kutsal Kitap'taki değerlendirmeler ne olacaktır? Erasmus bu ifadeleri de yorumlar ve mantıki bir çerçeveye oturtmaya çalışır.

Erasmus, özgür iradenin olmadığıyla ilgili olarak aslı Eski Ahit'e dayanan iki ifadeyi, Luther'in de çok kıymet verdiği Pavlus'un Romalılara Mektup'undan kaynak gösterir. Pavlus'un, "Çünkü Musa'ya şöyle diyor: 'Merhamet ettiğime merhamet edeceğim, acıyacağıma acıyacağım.' Demek ki bu, insanın isteğine ya da çabasına değil, Tanrı'nın merhametine bağlıdır." (Rom. 9:15-17) ifadeleri Tanrı'nın insanların kaderini belirleme konusunda hâkim olduğu görüşünü yansıtır. Erasmus bu ifadeleri açıklarken Kutsal Kitap yorumlarında mecazı sıklıkla kullanan Origen'in şerhlerinden örnek getirerek Firavun'un suçlu ve kötü niyetli olmasından dolayı Tanrı'nın onu cezalandırdığını belirtir. Eski Ahit'te Malaki'de geçen ve Pavlus'un mektubunda alıntılı olduğu diğer örnek de Rabb'in Yakup'u sevmesi, Esav'dan nefret ettiğini söylemesi ve herhangi bir suç isnat etmeksizin onu cezalandırmasıdır (Mal. 1:1-5).²⁸ Erasmus'un, Firavun örneğini daha rahat açıklarken, Esav örneğini açıklamakta zorlandığı farkedilmektedir. Zira daha dünyaya yeni gelmiş bebekler arasında yapılan

25 Martin Luther, "Word and Sacrament I", *Luther's Works*, ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, (Philadelphia: Fortress Press, 1999), 35/363.

26 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 39.

27 Martin Luther, "Career of the Reformer III", *Luther's Works*, ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, (Philadelphia: Fortress Press), 1999, 33/160.

28 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 47.

bu ayrımın adalet ve merhametle açıklanabilmesi güçtür. Bu sebeple de yazısında dönüp dolaşıp şu soruyu sorar: “Eğer her şey zorunluluktansa Kutsal Metinlerde bu kadar bahsedilen, övülen itaatin ve erdemnin ne önemi var?” Haklılık payı yüksek bir soru olmakla birlikte metinlerde geçen ifadeler nasıl yorumlanmalıdır?

Kutsal metinlerde özgür iradenin olmadığını destekleyen Erasmus’u zor da bırakan bir diğer ifade de Yeşaya Kitabı’nda geçen insanı topraktan yapılmış çömleğe, Tanrı’yı da çömlekçiye benzeten kısımlardır (Yeş. 45:9). Buna benzer ifadeler daha açık bir şekilde Yeremya Kitabı’nda da geçmektedir: “Çömlekçinin elinde balçık neyse, siz de benim elimde öylesiniz, ey İsrail halkı!” (Yer. 19: 6-11). Esasen Eski Ahit içerisinde kalan bu metinlerin daha çok Yahudileri bağlayacağı ifade edilerek üzerinde durulmayacaksa da Pavlus, Hıristiyanlıkta çokça itibar gören Romalılara Mektubu’nun 9. bölümde bunları yorumladığı ve vurguladığı için daha fazla dikkate alınmıştır. Erasmus’a göre Pavlus bu pasajlarla özgür iradeyi tamamen dışlamamıştır. Aksine o bu kısımlarda İnciller’in lütfunu reddeden tanrısız Yahudileri hedef almıştır. Bu da 2Tim 2:20-21’den²⁹ anlaşılmaktadır.

Erasmus, bu üç önemli pasaj bir yana Kutsal Kitap’ta benzer pasajlardan³⁰ da bahsetmekle birlikte onun burada yaptığı bu pasajları zıtlarıyla yorumlamak ve bunların belli olaylar çerçevesinde spesifik olarak indiğini söylemektir. Ayrıca Kutsal Kitap’ta altı yüze yakın özgür iradenin varlığına işaret eden ifadeler bulunduğu ve kitabın tamamının Kutsal Ruh’un bir ilhamı olduğu kabul edildiğinden Kutsal Ruh’un sözlerinin çelişkili olamayacağını da ekler.³¹ Zira Tanrı’nın lütfuna ihtiyaç duyulduğu gerçektir ve böyle ifadelerde kastedilen Tanrı’nın lütfuna duyulan ihtiyaçtır, yoksa kişinin tamamen iradesiz bir şekilde hayatında yaptığı her şeyi zorunluluktan yapması değildir. Erasmus’a göre Kutsal Yazılar’da Tanrı’nın yardımından bahseden her cümle özgür iradeye atıf niteliği taşır.³² Çünkü kişinin seçimi yoksa Tanrı’nın yardımının da bir anlamı yoktur.

Erasmus metnin sonuna doğru asli günahın insanın doğasını tamamen bozduğunu iddia edenlerin konuyu abarttığını ifade eder. O zaten başından beri asli günahın her ne kadar insan yapısına zarar verse de iradeyi tamamen öldürmediğini iddia etmektedir.³³ Ayrıca on üç asırdır, yani Hıristiyanlığın or-

29 “Büyük bir evde yalnız altın ve gümüş kaplar bulunmaz; tahta ve toprak kaplar da vardır. Kimi onurlu, kimi bayağı iş için kullanılır. Bunun gibi, kişi de kendini bayağı işlerden arıtırsa, onurlu amaçlara uygun, kutsal kılınmış, efendisine yararlı, her iyi işe hazır bir kap olur.” (2Tim. 2:20-21).

30 Yeş. 10:15; Hez. 36:26.

31 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 68.

32 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 67.

taya çıkışından beri yerleşmiş bir inanç olarak kabul edilen bu görüşün şimdiye kadar kimse tarafından anlaşılmadığını düşünmek mantıksız bir iddia olacaktır. Zira özgür irade yoksa bu kadar ödül, tavsiye ve ceza içeren Kutsal Kitap pasajının bir anlamı da kalmayacaktır.

Erasmus'un görüşleri Kutsal Kitap metinlerin çoğunluğuna uygun ve mantıki çerçevede de anlaşılabilir ve anlamlı görünmektedir. O, anlattıklarının neticesinde özgür iradenin var olduğunu ifade etmekle birlikte kurtuluş için Tanrı'nın lütfuna ihtiyaç duyulduğu gerçeğini de ısrarla vurgulamaktadır. Fakat genel itibarıyla insanın Tanrı ile ilişkisi marangozun elindeki balta veya çömlekçinin ellerinde şekillenen kil gibi kabul edilirse o zaman insan yaptıklarından nasıl mesul tutulacaktır? Eğer tutulursa bu Tanrı için adaletsizlik değil midir? Adaletsiz olduğuna karar verilirse insanların böyle bir Tanrı'yı sevmeleri ve saymaları nasıl beklenecektir? Dahası, böyle olsa bile insanlara hiçbir fayda vermeyecek aksine zarar verecek bu bilginin bilinmesinin ona göre hiçbir anlamı yoktur. Erasmus'un sorduğu sorular hayli önemli ve açıklamaları ikna edici görünmektedir. Fakat Luther bu iddiaları kabul etmeyecek ve Erasmus'un bu hususta yanıldığını anlatmak için kendi dini anlayışı çerçevesinde ikna edici açıklamalarla onun tezlerini çürütmeye çalışacaktır.

Luther'in Özgür İrade Konusunda Erasmus'a Verdiği Cevap

Luther, Erasmus'un yayınlanan bu metnine karşılık kısa bir süre sonra 1525'te onunkinin yaklaşık dört katı hacminde bir metin hazırlar. Küçümseyici ifadelerle başladığı yazısında Erasmus'un yazma konusundaki tüm belagatine ve üslubuna rağmen metnin içerik bakımından çok zayıf kaldığını, hatta sofistlerin şimdiye kadar söylediğinden daha fazlasını söylemediğini iddia eder. Öyle ki müstehzi bir dille, "Sevgili Erasmus, senin bu konudaki bilgisizliğine katlandığım gibi sen de benim belagatten uzak bu metnime katlan lütfen."³⁴ der. Luther ayrıca şüphelerinden dolayı Erasmus'u neredeyse dinsizlikte suçlama noktasına gelir. Zira kitabında şüpheciler gibi davranması sadece ona değil hiçbir Hıristiyana yakışmamaktadır.

Luther'in, Erasmus'un yazdıklarında değindiği ilk husus, Kutsal Kitap'ın bazı ifadelerinin anlaşılmasının zor olduğunu söylemesidir. Ona göre Kutsal Kitap'ta anlaşılmayan ifadeler bulunmamakta, eğer böyle bir durum varsa bu, insanların cehaleti sebebiyledir.³⁵ Yoksa metnin kendisinde böyle bir durum söz konusu değildir. Bu hususta Kutsal Kitap'tan "Kutsal Yazılar'ın tümü Tanrı esinlemesidir ve öğretmek, azarlamak, yola getirmek, doğruluk konusunda

33 Erasmus & Luther, *Discourse on Free Will*, 77.

34 Luther, "Career of the Reformer III", 19.

35 Luther, "Career of the Reformer III", 25.

eğitmek için yararlıdır.” (2Tim, 3:16) pasajını örnek getirerek bu iddialar çerçevesinde Kutsal Kitap’ın anlaşılabilir olduğunu savunur.

Erasmus’un bu sözlerinin yanısıra Luther’in daha da büyük bir suç olarak yorumladığı iddiasıysa özgür irade konusundaki görüşleridir. Erasmus, Hıristiyan dini için yeterli gördüğü hususları sıralamıştır ve bunları bir Yahudi, bir gentile yahut Hıristiyanlık konusunda hiçbir fikir sahibi olmayan birisi de yazsa aynen böyle yazacaktır. Zira ona göre Erasmus bu listesinde Mesih’ten hiçbir şekilde bahsetmemektedir. Bu da sofistlerin, Epikuros’un tavrına benzer bir tavidir. Bununla birlikte eğer Mesih konusunun Hıristiyanlar için önemsiz bir konu olduğunu düşünüyorsa zaten kendisiyle hiçbir ortak noktası da bulunmayacaktır. Luther için bu hayati bir mevzudur. Öte yandan Erasmus’un bu husustaki düşüncelerini cehalete bağlamak da zordur çünkü artık cahil bahanesine sığınacak kadar genç değildir ve uzun süredir Hıristiyanlarla birlikte yaşamaktadır. Ayrıca Kutsal Kitap üzerine çalışmıştır ve bu sebeple yaptıkları mazur görülemez. Luther bu fikirlerinden sonra Erasmus’un sakıncalı görüşlerine rağmen papa taraftarlarının onu sırf kendisine karşı yazması sebebiyle mazur gördüklerini iddia eder. Kendisi aleyhindeki bu iddiaları kaleme almış olmasa papacıların Erasmus’u bu yazdıklarından dolayı parçalaması gerektiği kanaatindeydi.³⁶

Erasmus’un Luther’e yönelttiği “Her şey zorunluluktan olsa bile bunu insanların bilmesinde bir fayda yok, aksine zarar verir.” iddiasına karşı Luther, bunların insan sözü değil, Tanrı sözü olduğunu hatırlatır. Dolayısıyla buna karşı çıkmak insana bir fayda sağlamayacaktır.³⁷ Her ne kadar kutsal yazılarda birbirine ters ifadeler varsa da (ki Luther’e göre bunlar uzlaştırılabilir) bu ifadeler Tanrı’dan olduğunda kişi buna nasıl karşı çıkabilir? Burada örnek olarak Pavlus’un bir sözünü getirir: “Ey İnsan, sen kimsin ki Tanrı’ya karşılık veriyorsun?” (Rom. 9:20). Tanrı’nın ezeli kurtuluşuna nail olan kimseler için böyle bir sorun zaten söz konusu değildir. Erasmus’un insanları kazanmaya yönelik tavrına rağmen Luther, uzlaşmaya yanaşmayan sert tavrıyla bu emredilenleri kabul edenlerin kurtulacağını, etmeyenlerinse inançsızlık içinde yokolacağını iddia etmektedir. Luther’in teolojisinin, aklanmanın yalnızca imanla olacağı, insanların yaptıklarının onların kurtuluşunda bir anlam ifade etmediği şeklinde olduğu hatırlanırsa onun bu iddiaları daha anlaşılabilir bir zemine oturmaktadır.

36 Luther, “Career of the Reformer III”, 29. Bu konuda benzer bir yorumu çağdaş yazarlar da yapar. Erasmus üzerine kapsamlı bir eser yazan Huizinga, kitabında çağdaşı Katolik bir araştırmacının Luther ile Erasmus kıyaslamasında Erasmus’un Luther’e kıyasla kiliseye çok daha yabancı olduğunu söyler. Bkz. Johan Huizinga, *Erasmus ve Reform Çağı*, çev. Orhan Düz, (İstanbul: Alfa Tarih, 2020), 222.

37 Luther, “Career of the Reformer III”, 59.

Luther'e göre Tanrı iyiliğini ve merhametini gazabının altında gizler. Bu hâliyle Tanrı'ya inanma da imanın en üst derecesidir. Öyle ki Tanrı'nın bu gazabının ve insanlara bir zorunluluk hâliyle yaptığı kötülüklerinin altındaki hikmeti kavramak gerekir.³⁸ Erasmus'un söylediği gibi bu Tanrı'nın merhametini insanlara anlatarak gerçekleştirilemez. Bu bakış açısı da her ne kadar sert olsa da Luther'in genel teoloji anlayışıyla uyumludur.

Özgür irade konusunda kilise babalarından getirilen örneklerle karşılık Luther, onların bu kavramı açıklamada başarısız olduklarını, ancak otoriteleri sebebiyle bu kavramın varlığını iddia ettiklerini ve böylece dünyayı yalan bir sözle kandırdıklarını vurgular.³⁹ Luther, Augustinus ve kendi fikirlerine yakın gördüğü birkaç kilise babası dışında diğerleriyle ilgili herhangi bir yorumda bulunmaktan çekinmemektedir. Bu konuda kendi iddiasıyla çeliştiği müddetçe kilise babalarının da bir insan olduğunu, hata yapabileceklerini ve onların otoritesinin bağlayıcı olmadığını ifade etmektedir. Yine onun açıklama yaparken atıfta bulunduğu bir atasözünde, "yeryüzünde aziz kabul edilen ama ruhlarının cehennemde olduğu birçok kişinin bulunduğu" iddia edilir.⁴⁰ Bu iddiasıyla her ne kadar kilisede yetkin bir konumda kabul edilse de kilise babalarının günahattan ari olmadığını söylemektedir.

Luther'e göre özgür irade yalnızca Tanrı'ya aittir. Olaylara bakış açısı da bu perspektiften olması hasebiyle Erasmus'un görüşlerini de bu çerçeveden eleştirmektedir. Bu doğrultuda onun özgür irade tanımını daha başlangıçta sorunlu bulur. Luther'e göre Efendisinin egemenliği altında bulunan bir köle nasıl hür değilse, özgür iradeden de bahsedilemez.⁴¹

Erasmus'un özgür irade meselesinde kendisine sunduğu orta yol tutması hususundaki tavsiyelere Luther hiç sıcak bakmaz ve Augustinus zamanında yaşamış ve daha sonra aforoz edilmiş Pelagius'a ve onun taraftarlarına atıfta bulunur. Onlar insan iradesine fazlaca vurgu yapmakla suçlanmakta ve insanın iradesini kullanarak kurtuluşa ulaşabileceğini iddia etmektedir. Luther, her ne kadar iyi niyetle bunu dile getirdiğine inandığını belirtse de Erasmus'un orta yol vurgusunun kendisi için hiçbir şey ifade etmediğini söyler. Ona göre Pelagiusçular⁴² gibi her şeyi özgür iradeye atfetmedikçe Kutsal

38 Luther, "Career of the Reformer III", 62.

39 Luther, "Career of the Reformer III", 82.

40 Luther, "Career of the Reformer III", 73.

41 Luther, "Career of the Reformer III", 103.

42 Pelagiusçular, adlarını kurucuları kabul edilen Pelagius'tan (ö. 418) alırlar. Yaşadığı dönemde belki küçük bir heretik grup olarak kalabilecekken Augustinus'un onunla mücadelesi sonucunda büyük bir harekete dönüşmüştür. İnsan iradesine yaptıkları vurgu ve ahlaki katılığıyla meşhur olan bu hareket, bazılarınca Tanrı'nın lütfunu inkâr etmiş görülse de bunun doğru olmadığı iddia edilmektedir. Bkz. Robert L. Wilken, "Pelagianism", *Encyclopedia of Religion, Second Edition*, Editor in Chief, Lindsay Jones, (Thomson Gale, 2005), 10/7025-7026.

Kitap'ta birbiriyle çelişen ifadeler varlığını sürdürecektir. Bu sebeple ona göre aslolan özgür iradeyi tamamen inkâr etmek ve her şeyi Tanrı'nın egemenliğine atfetmektir. Bu çok daha dindarca ve mantıklı bir davranıştır.⁴³ Zamanında Augustinus'la büyük çekişmeler yaşamış Pelagius ve taraftarlarının düşüncelerine açıkça karşı gelmek, kendisi koyu bir Augustinusçu olan Luther için anlaşılabilir bir durumdur.

Luther, Pavlus'un mektuplarındaki bir ifadeyi özellikle delil göstererek Kutsal Kitap'ın da bu konuyu desteklediğine dikkat çeker: "Tanrı'nın Ruh'uyla yönetilenlerin hepsi Tanrı'nın oğullarıdır." (Rom. 8:14). Tanrı'ya inanan ve onun ruhuyla yönetilen bu insanlar kendi kurtuluşları dahil hiçbir konuda inisiyatif sahibi olamazlar. Bu açıdan değerlendirildiğinde de Kutsal Yazılar bu konuyu pekiştirmektedir.

Metnin sonuna doğru Luther bu konuda kendi fikrini açık bir şekilde belirtir. Özgür iradenin insanda bulunması mümkün olsa bile kendi adına bunu istemeyecektir. Zira iblisler ve şeytanlar arasında güçlü bir şekilde durabileceğini düşünmez. Ayrıca kurtuluş için yaptıklarının ne kadarının yeterli olabileceğini ve bu çabayı nerede bitireceğini bilemeyeceğinden her daim şüphe içinde yaşamak zorunda kalacaktır. Fakat kurtuluşun Tanrı'nın elinde olmasıyla, kendisinde tüm iblislere karşı duracak gücü bulabilecek ve kendisini daha güvende hissedecektir.⁴⁴ Örnek olarak da Yuhanna'dan bir cümle getirmektedir: "Onlara sonsuz yaşam veririm; asla mahvolmayacaklar. Onları hiç kimse elimden kapamaz." (Yu. 10:29). Bu Kutsal Kitap sözleriyle kendisini Tanrı'nın koruması altında hissetmektedir.

Metnin sonuna doğru Luther yazdıklarını, inananlar ve inatçılık etmeyenler için yeterli gördüğünü ifade eder. Zira ona göre bir inanan, Tanrı'nın kaderi belirlediğine, her şeyi önceden bildiğine ve bu bilgisinde yanılmadığına inanıyorsa o zaman ne insanın, ne meleğin, ne de herhangi bir yaratığın özgür seçimi bulunmadığını da kabul etmesi gerekir. Aynı şekilde inanan kişi şeytanın dünyaya hükmettiğine ve tüm gücüyle Mesih'in krallığıyla savaştığına, hükmü altındaki kulları Ruh onu zorlamadıkça bırakmadığına inanıyorsa ona göre bu durum da özgür iradenin bulunmadığına bir delildir. Eğer asli günahın insanı tahrip ettiğine inanılıyorsa ve Ruh tarafından yönlendirilen insanlar bile günahkâr tabiatlarıyla günaha karşı gelmekte zorlanıyorsa o zaman bu Ruh'tan yoksun olanların iradeleri onları ancak kötülğe yöneltecektir. Sonuç itibarıyla Luther'in bakış açısına göre Mesih'in insanları kaniyle kurtardığına inanılıyorsa insanların kayıp hâlde olduğunu ve Mesih'in onları kurtardığını kabul etmek gerekir. Aksi takdirde Mesih'in kurtarıcı görevi çok yüzeysel ve insan hayatında çok az bir yer kaplıyor görünür ki bu da kutsala

43 Luther, "Career of the Reformer III", 245.

44 Luther, "Career of the Reformer III", 288-289.

saygısızlık, hatta küfür sayılır.⁴⁵ Kendi dini perspektifinden ve olaylara yaklaşım tarzından anlaşılacağı üzere Luther Mesih merkezli teolojisinde onun büyüklüğünü takdir edebilmek ve insanların kurtuluşundaki önemini vurgulamak için bu şekilde bir açıklama getirmiştir.

Erasmus'un metnine cevaben kaleme aldığı bu kitabı bitirirken Luther, onun yazısının başında söz verdiği gibi daha iyi öğreten bir kimse olursa ona uyacağını bildiren açıklamasını hatırlatır ve verdiği söze uymasını ister.⁴⁶ Zira kendisinin konuyu çok iyi ve ikna edici bir şekilde açıkladığına inanmaktadır. Erasmus'un belagatini ve dildeki ustalığını överken de kendisinin sadece bir Hıristiyan olduğunu ama bu konuları anlamada kendisine Tanrı'dan bir lütf verildiğini, dolayısıyla Erasmus kadar iyi ifade edemese de bu konuları daha iyi anladığını ima eder.

Luther, uzun cevabında detaylı bir şekilde kendi fikirlerini açıklamaya ve Erasmus'un ifadelerinin yanlışlığını ortaya koymaya çalışır. Kendi teolojik fikirleri açısından değerlendirildiğinde düşünceleri tutarlı görünmektedir. Ona göre Tanrı her şeye kadirdir, iyi veya kötü her şey onun dilemesine bağlıdır. İnsan bir kul olarak tam bir inanışla iman etmeli, Tanrı'dan gelen her şeyi onun hikmetinin gereği kabul etmeli ve ebedi kurtuluşa ulaşabilmek için başına gelenlere sabretmelidir. Zaten bundan başka çaresi de yoktur. Fakat Erasmus'un eleştirileri de insani perspektiften haklı görünmektedir. Hümanizmin önemli temsilcilerinden kabul edilen Erasmus, elbette yaşadığı dönemdeki din merkezli bakışla konuya bakmaktadır. Zira o dönemde Katolik Kilisesi bünyesinde kardinallik gibi üst makamlarda dahi birçok hümanist kimsenin olduğu bilinmektedir. O yıllarda her alanda olduğu gibi hümanizm⁴⁷ de din etkisi altında bir anlayıştır ve daha sonra bürüneceği gayri dini hâle henüz bürünmemiştir.

Luther'in bu detaylı metninden sonra Erasmus daha sonra 1526 ve 1527⁴⁸ yıllarında iki cilt olmak üzere bu konuya cevap sadedinde hacimli bir metin daha kaleme alır. Uzmanların değerlendirmesine göre Erasmus'un bu eseri tartışmaları bitiren bir metindir. Luther bu metinlerden sonra cevap niteliğinde herhangi bir yazı kaleme almamıştır. Muhtemelen kendi ifadeleriyle de belirttiği gibi inanan bir insan için metnini daha fazla detaylandırmaya gerek duymaksızın yazdığını düşünmektedir. Biz yazımızda ilk iki metin üzerinden

45 Luther, "Career of the Reformer III", 293.

46 Luther, "Career of the Reformer III", 294.

47 Robert G. Kleinhaus, "Luther and Erasmus, Another Perspective", *Church History*, 39/4, (Aralık, 1970), 459.

48 Desiderius Erasmus, *Collected Works of Erasmus: Controversies*, Edited V.76, Ed. by Charles Trinkaus, 1999; Desiderius Erasmus *Collected Works of Erasmus: Controversies*, V. 77, çev. Clarence H. Miller, Ed by. Charles Trinkaus, 2000.

yapılan tartışmaları ele almaya çalışmakla birlikte Erasmus'un yayınladığı bu detaylı metinler bir başka çalışmanın konusu olabilir niteliktedir.

Sonuç

Reform asrı kabul edilen XVI. yüzyıla damga vuran iki isim Luther ve Erasmus arasında meydana gelen özgür irade tartışmaları incelendiğinde her ikisinin de kendi dini ve dünyevi anlayışları çerçevesinde olaya yaklaştıkları görülmektedir. Erasmus daha insan merkezli ve affedici bir Tanrı vurgusuyla duruma yaklaşırken Luther kurguladığı teolojisine uygun biçimde daha sert ve uzlaşmaya yanaşmayan bir yaklaşım sergilemektedir. Bu yaklaşımları dini metinleri yorumlamalarına da yansımaktadır. Örneğin Erasmus dini metinlerde birbirine zıt ve anlaşılmaz görülen kısımların uzlaştırılması için çaba harcarken Luther, Tanrı'nın Sözü'nün insanlar tarafından tartışmasız kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte Luther metinlerin anlaşılır olduğunu, anlaşılmayanların da insanların aciziyetinden kaynaklandığını iddia ederken Erasmus bu iddiayı kabul etmemektedir. Zira ona göre bütün metinler anlaşılabilir durumda ise bu tartışmalar niçin yaşanmaktadır?

İşaret edildiği üzere Luther kendi Mesih merkezli teolojisine göre karar vermektedir. Onun teolojisinde "yalnızca imanla aklanma" başat konudur. Bu sebeple insanın yaptıklarının onun kurtuluşunda herhangi bir etkisi yoktur. Tanrı zaten önceden insanların kurtuluşu konusunda nihai kararı vermiştir ve o sözünden dönmeyeceği için kimsenin özgür iradesi olmasından bahsedilemez. Bunun yanı sıra Luther'e göre ilahi iradeye boyun eğmeli ve onun söyledikleri sorgusuz sualsiz kabul edilmelidir. Bu sadece mantığa uygun gelenler için değil, bütün konular için geçerlidir. Luther'in bizzat kendisinin bu iddialara ne kadar uyduğu ayrı bir bahistir. Fakat onun görüşüne göre asli günah insanın doğasını bozmuştur ve bu sebeple onun özgür iradesi bulunmamaktadır.

Erasmus metni boyunca iddialarını daha mantıklı çerçevede ve akılla çözülebilecek şekilde serimlerken Luther daha metin merkezli bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bunda muhtemelen tüm eleştirilerine rağmen Erasmus'un metnini Katolik Kilisesi mensubu vasfıyla kaleme alması ve yapısı itibarıyla daha barışçıl ve kucaklayıcı bir üslup tercih etmesi etken rol oynamaktadır. Luther'se Katolik Kilisesi'nin afroz edilmiş eski bir rahibi olarak mevzulara yaklaşımında böyle bir hassasiyet taşıma ihtiyacı hissetmemektedir. Bununla birlikte Luther'in iddiaları dışarıdan bakıldığında daha dini bir perspektif arzetsede de uygulanabilirlik açısından o kadar da kolay görünmemektedir. Zira Luther'den sonra Melancthon gibi bazı Lutheranlar başta olmak üzere onun görüşlerini daha ılımlı bir hâle dönüştürme çabasına girecektir.

Kaynakça

- Cevzici, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Erasmus. *Deliliğe Övgü*. Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Erasmus & Luther. *Discourse on Free Will*. Çev. ve ed. Ernst F. Winter, New York: Continuum, 2005.
- Erasmus, Desiderius. *The Correspondence of Erasmus, Letters 842 to 992*. Çev. R.A.B. Mynors and D.F.S. Thomson. Annotated by Peter G. Bietenholz, University of Toronto Press, Vol. 6, 1982.
- Erasmus, Desiderius. *The Correspondence of Erasmus, Letters 1252 to 1355*. Translated by R.A.B. Mynors, Annotated by Peter G. Bietenholz, University of Toronto Press, Vol. 9, 1989.
- Erasmus, Desiderius. *The Correspondence of Erasmus, Letters 1356 to 1534*. Translated by R.A.B. Mynors and Alexander Dalzell, Annotated by James M. Estes, University of Toronto Press, Vol. 10, 1992.
- Erasmus, Desiderius. *The Correspondence of Erasmus, Letters 1658 to 1801*. Translated by Alexander Dalzell, Annotated by Charles G. Nauert jr, University of Toronto Press, Vol. 12, 2003.
- Erasmus, Desiderius. *Collected Works of Erasmus: Controversies, Edited V.76*. Ed. by Charles Trinkaus, 1999.
- Erasmus, Desiderius. *Collected Works of Erasmus: Controversies, V. 77*. Trans by Clarence H. Miller, Ed by Charles Trinkaus, 2000.
- Huizinga, Johan. *Erasmus ve Reform Çağı*. Çev. Orhan Düz, İstanbul: Alfa Tarih, 2020.
- Kleinhans, Robert G. "Luther and Erasmus, Another Perspective", *Church History*, 39/4 (1970), 459-469.
- Kutsal Kitap: (Tevrat, Zebur, İncil) Yeni Çeviri*. Kore: Kitab-ı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, 2014.
- Luther, Martin. "Career of the Reformer II" *Luther's Works. Vol. 32*. Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia: Fortress Press, 1999.
- Luther, Martin. "Career of the Reformer III", *Luther's Works. Vol. 33*. Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia: Fortress Press, 1999.
- Luther, Martin. "Word and Sacrament I", *Luther's Works. Vol. 35*. Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia: Fortress Press, 1999.
- Luther, Martin. "Letters I", *Luther's Works. Vol. 48*. Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia, Fortress Press, 1999.
- Luther, Martin. "Letters II", *Luther's Works. Vol. 49*. Ed. J. J. Pelikan, H. C. Oswald & H. T. Lehmann, Philadelphia: Fortress Press, 1999.
- Wilken, Robert L. "Pelagianism", *Encyclopedia of Religion, Second Edition*, Editor in Chief, Lindsay Jones, 10/7025-7026. Thomson Gale, 2005.